

Erdély-búcsúztató

(Georg Aescht Siebenbüрге-antológiájának margójára)
 Erdély egész története ellentétek,
 összefonódások, szembenállások, ala-
 kuló és szétbomló nemzeti szövetségek
 rendkívül bonyolult szövevénye.
 (Claudio Magris)

Georg Aeschtnek német nyelvű, Klagenfurtban (a kötet címlapján ott a szlovén változat: Celovecben) 1999-ben megjelentetett antológiája abban az *Europa erlesen* sorozatban jelent meg, amely a kevésbé/kevésbé ismert közép- és kelet-közép-európai szubrégióknak irodalmi bemutatására szolgál. Mindegyik kötet megkülönböztető sajátossága (az egykori, mára fogyatkozó) a többnyelvűség, a (hajdan természetes, ma sokak által tagadott) többkultúráltság, a népek/nemzetek általában viharos együttéléséből fakadó sokirányú érintkezések, kapcsolatok közös szöveget eredményező, szüntelen munkálkodása. Mintha mindegyik város(ka), kisebb táj egykori létével megismételné, tanúsítaná azt, amit a szlovák-német-magyar tudatú Csaplovics /Čaplovič János/Ján Magyarországra nézve állította: Európa kicsinyben. A mottóban (meg)idézett, trieszti származású olasz germanista *Duna/Danubio*-könyvében külön és hangsúlyos fejezetet szentelt a transzszilvánizmusnak, itt olvashatjuk az alábbiakat:

„A népek és a viszálykodások illetén egyé olvadása, ahogy ez a vegyes lakosságú határvidékeken néha megeshet, hozzájárult, hogy kialakuljon az összetartozás érzése, valamiféle különös azonosságtudat, amely a szerteágazó ellentétek ellenére, sőt épp konfliktusos voltából eredően összetéveszthetetlen, valamennyi szemben álló felet egyaránt jellemző sajátosságokat hordoz.”

S mintha Georg Aescht antológiája fölerősíteni kívánná Magris kissé idillikusra sikerült állítását. Mintha a magyar, szász és román szerzőktől származó versek, novellák, novella- és regényrészletek, publicisztikai és emlékező alkotások egymásnak és Magrisnak felelgetnének: az eredeti szövegösszefüggésekből kiragadva valóban mintha különféle duktusú, ám egyfelé tartó, részint eltérő tematikájú, ám azonos irányt megcélzó szemelvények sorakoznának egymásután, végigolvasva kikerekedne a véghetetlenül szomorú dallamú regény, az Erdély-búcsúztató, miként antológiáját a kurta utószóban jellemzi az összeállító. Mivel az az Erdély, amely évszázadokon keresztül tanúsította Magris tézisének elfogadhatóságát, mára megszűnt létezni, nincsen. Erőszakkal, telepítésekkel, elűzésekkel, deportálásokkal, kényszer-kivándoroltatásokkal felszámolódott egy kultúra, egy nyelv, egy magatartásforma, egy település-változat, a szászoké, és szűkebb térre korlátozódott, egy időben, nem oly régen kihálásra/elhalásra ítéltetett egy másik, a magyaroké, miközben az erdélyi románoké is sok, egyáltalában nem bizonyosan előnyös változáson ment keresztül.

A közölt szemelvények jelentős többsége a panasz, a kesergés, a nosztalgikus emlékezés, részint az önigazolás és az őrzés hangján szól: újra csak azt mondhatom: az eredeti szövegösszefüggésekből kiragadva, a célnyelv, a német egyneműsítő tónusában szétmosódnak az időbeli különbségek. Csak a szakmai kutatás tudhatja, hogy Octavian Goga és George Țosbuc a „magyar elnyomás”-t célozza meg allegorikus megszólalásával, míg a szász szerzők – és ez jobban kiviláglik – a román kommunista diktatúra áldozataiként vetik papírra fölszámolóadásuk histórikumát. Összefüggő szöveggént is olvasható/olvasandó a kötet: szász és magyar szerzőknek a leginkább 1945 után született művei csengenek egybe többnyire anélkül, hogy a „másik fél” hasonló helyzetére és helyzetudatára utalás történne. Ami azonban igencsak feltűnő (a korábbi történelmi/kulturális események ismeretében), sem a szász, sem a magyar szerzők nem teszik szóvá (a közölt szemelvényekben) rossz választásaik, öngyilkos helyzetmegítéléseik következményeit: annál tanulságosabb Augustin Pop (1953-1998) szatirikus rajza: Erdély egyesítése Japánnal. Elég az első mondatot idézni ahhoz, hogy érzékeljük, a román szerző miféle korszakot, miféle elképzelést, miféle magatartást jelenít meg: A bátor szabócska a román-magyar probléma végső megoldásaként tervet kovácsolt Erdély egyesítésére Japánnal. S hogy a német szövegben az *Endlösung* szerepel, lehetővé teszi a conductor összehátolását századunk tömeggyilkos diktátorával. Egy szász szerző, Rolf Bossert (1952-1986) a karkai groteszkké vált román viszonyokról írt anekdotát. A Kolozsvárt meghalt magyar akadémikus professzor temetésére a Román Tudományos Akadémia is elküldené Bukarestből képviselőjét, csak éppen az idevonatkozó rovaton nem lehet elszámolni az utazás és az ott-tartózkodás költségeit. Ellenben a „Megénekelünk, Románia”, amatőrök bevonásával rendezett fesztivál keretében és számlájára Kolozsvárra utazhat a román akadémikus magyar akadémikus társa temetésére.

A szintén német nyelvű Anemone Latzina *Csikszereda-Miercurea Ciuc* című verse (1978. szeptember 22-re kelteve, első megjelenésként a bukaresti *Neue Literatur* 1990/91. 5-6. száma feltüntetve) idillikus képpel indít, hogy a nyolc, falusi képet felvillantó, fokozatosan komorodó sort négy angol nyelvű kövesse: az idillből elűzöttek, a hazájukat-nyelvüket nem önszántukból fölcserélők sorsát a nyelvváltással, az idillre csapó tényközléssel mutassa be. S bár tévútról nincsen szó, egy korábbi mű átírásáról igen. Adolf Meschendörfer (1877-1963) nem ismeretlen a magyar olvasó előtt. Regényét Kós Károly fordította magyarra, s részben a regény fordítása körül támadt vita osztotta meg az Erdélyi Helikon szerzőit, akiknek egy része Berde Mária vezetésével kivált az addig viszonylag egységes írógyülekezetből. Erdélyi elégia című versét pedig Radnóti Miklós ültette át. E vers egybehangzik a magyar transzilván líra, mindenekelőtt Áprily Lajos hasonlóan elégikus tónusú verseivel, mintegy a közös táji-szemléleti élmény szász változataként méltán sokat idézett darab. Anemone Latzinának (1942-1993) az antológiában közölt másik verse „korszerűsíti” Meschendörferét: *Erdélyi elégia* 1983. A szövegköziségnek eredeti módját választja a költemény, szó szerint ismétli a mintát, csak két soronként told be egy tárgyyszerű közlést, az alábbiakat: *A barát: 8 München 50, Linus-Funke-Weg 20: A barátnő: 8011 Vaterstetten/Baldham, Rotwandstrasse 19.; Az apa: Belvárosi teme-*

tő, Brassó:, *A testvér: 8192 Geretsried, Steiner Ring 137:*, *A fivér: 7500 Karlsruhe, Nikolaus-Lenau-Strasse 5:*, majd két soronként három ízben: *Az anya: 7500 Karlsruhe, Lange Strasse 90.* A család, egy nép, egy művelődés széteséséről tudósítanak a versbe ékelt sorok, a maguk hideg tárgyzerűségével ellenpontoszák az erdélyi elégiát, amelynek emblematisz sorai a valahová tartozást, a valamivel való azonosságot jelölik, amely azonban 1983-ra, e vers újragondolásának, újramondhatóságának évére csupán a betoldásokkal együtt, a betoldások révén kaphat korszerű alakot. A vallomásosnak, elégikusnak, lírainak fogalmazott otthon-vállalásra immár nincsen lehetőség, a vallomást a tárgyiaság, az elégikust a józanság, a lírait a prózaiság kérdőjelezi meg. Minek következtében az elégiából énekelhetetlen helyzetdal lesz, helyzetudat is egyben. Balla Zsófia két szemelvénye magyar változatát adja annak, amit a szász szerző megállapított. Versben s prózában is: az *Ahogyan éltem* című sokat citált vers mellé önéletrajziként funkcionáló próza kerül, mintegy átírva erdélyi szerzők korábbi vitáit, részint a valáni és vállalni, részint az ahogy lehet-nem lehet válaszútjait újra megélve. A román kommunista diktatúrának a nyelvi-nemzetiségi pluralitás és természetes sokkultúráltság ellen szervezett politikája kapcsolatos az ország általános elszegényesedésével/elszegényítésével. A szinte mesterségesen előidézett nyomorral párhuzamosan folyt a szászok és a zsidók kiürítése, a magyarság ellehetetlenítése. Balla Zsófia szűkszavú beszámolója a kilépés őszinte keservességét tárja föl (a szász vallomásokhoz hasonlóan), arra világítva rá, hogy nemcsak magyarként „nem lehet”, hanem költőként, emberként sem lehetett létezni a conducator magánországában. S ha akad bírálni való Georg Aeschtl antológiájában, akkor talán leginkább az, hogy kevés az olyan román szemelvény, amely ugyanerről beszélne, például Mircea Dinescutól szívesen olvastam volna. Ugyanakor a sok magyar szerző (Bajor Andor, Ady Endre, Lászlóffy Aladár, Kányádi Sándor, Király László, Méliusz József, Balla Zsófia, Eörsi István, Bodor Ádám, Létay Lajos) jelenléte gazdagítja az antológiát, nagyjában-egészében hű képet fest a magyar hozzájárulásról Erdély kultúrájához.

A rövid utószó búcsúztatóként jelöli meg az antológia műfaját, mivel a Kárpátok hegylancá övezte tájéknak hajdani jellegzetességét, a multikulturalitást, már csupán köveiből és ránkmaradt papírokból lehet kiolvasni. Romszerű emlékművé kövesedett – mondja az összeállító, mindenekelőtt a szász exodusra gondolva. Így egy Erdély-búcsúztató csak irodalmi szövegek gyűjteménye lehet. A közölt szövegek kulcsszava a halál, a legkülönbélebb módon tematizálódik a szász és a magyar szemelvényekben. Mindezzel szemben, a sorozatszerkesztő Lojze Wieser előszavában arról álmodozik, hogy Európának a XXI. század kezdetén nincs szüksége a nemzeti állam alapelvére, annál inkább az együttélés formáira, amelyek a kultúrákban, a nyelvekben, az emberek által alakulhatnak ki, államhatároktól és politikai szükségszerűségektől függetlenül, tetteik és akarataik egymásra vonatkoztatása révén, szabadon a kisebbség vagy többség stigmatizációjától, szabadon oly jelzőktől, mint idegen vagy fenyegető, függetlenül attól, hogy immigráns vagy emigráns. Wieser a szabad nyelvhasználatért is szót emel. Az Erdély-búcsúztató figyelmeztetés, bízunk benne, hogy azok is figyelnek szép szavaira, akiknek a legjobban kellene.

Fried István